

Az addikció mint a fogyasztói társadalom nagy narratívája

Addiction as the grand narrative of consumer society

B. ERDŐS MÁRTA

„A modern ember annak ellenére, hogy csodálatos tudást és óriási információt halmozott fel és alkalmaz, ügyetlennek, zavarodottnak tűnik, mintha vak és drogos lenne.”
(Aurelio Peccei)

Összefoglalás

A szerző az utóbbi néhány év szerhasználati szokásainak változását a fogyasztói társadalom és kultúra válságának elmélyülésével hozza összefüggésbe. A diszkurzív megközelítésre alapozó, és az addikciók problémáját mint a fenntarthatóság súlyos zavarainak tünetét értelmező írás konklúziója, hogy a problémára a hatékony választ a kultúraváltó kisközösségek, köztük a sorstársi szövetségek megerősödése jelenthetné.

Kulcsszavak: *designer drogok – fogyasztói társadalom – kontrollált kontrollvesztés – rekonstruktív közösségek*

Abstract

The author explores recent changes in substance use patterns as a symptom of the deepening crisis of consumer society and culture. The conclusion of the current article, written from the perspective of discourse studies, that an adequate response concerning the problem of addictions implies strengthening of reconstructive communities, first and foremost, self-help fellowships.

Keywords: *designer drugs – consumer society – controlled loss of control – reconstructive communities*

A kérdés

Keith Howard a „City Limits: Crime, Consumer Culture and the Urban Experience” című könyvében teszi fel a kérdést: „Milyen változások következtek be az emberi tapasztalásban és a társadalmi feltételekben, amelyek az izgalom keresését és a szabályok áthágását ennyire csábítóvá teszik?” (Howard, 2004, p. 152) Amikor az olyan robbanásszerűen terjedő, már korábban is létező, de ma

új vonásokkal jellemezhető szerhasználati mintázatokra keressük a magyarázatot, mint a designer drogok és a binge drinking, ez lehet az egyik kérdés, amelyet érdemes feltenni.

A válaszokat e tanulmányban a diszkurzív elmélet keretei között keressük, amely a személyes, az interszubjektív és a társadalmi-közösségi szintek kapcsolódását állítja a fókuszba. A diszkurzív megközelítés a közös tudások elérhetőségét, formálódásának kérdéseit vizsgálja. Melyek a cselekvéseket meghatározó konvenciók, és milyen meta-szintű szabályok szerint írhatóak újra e konvenciók a kommunikáció során? Mi tekinthető centrális vagy marginális tartalomnak? Hogyan teremti meg a diskurzus a közösség tagjainak pozícióját (társas kontextusát) és diszpozícióját (attitűdjeit)? (van Dijk, 2009; Harré, 2004; Reith, 2004)

A személyes élményvilágot és annak társadalmi beágyazottságát a diszkurzív elméletek a kontextus-modell fogalmával írják le. (van Dijk, 2009) A kontextus-modell nem csupán a környezet, hanem a kommunikációs helyzet szubjektív mentális reprezentációja, dinamikus modellje is, amely lehetővé teszi a helyzet meghatározását, megértését – vagy félreértését. A személyes történetek, az élményminták kifejeződési lehetőségei – így maga az is, hogy egyáltalán mit tekintünk, mit és hogyan konstruálunk „élménynek” – a közösségi diskurzusba ágyazottak, ahhoz képest létezhetnek, és ahhoz képest értelmezhetőek.

Maga a nézőpont nem teljesen új, sőt: „A klasszikus szociológia személyes életélményeken, és azok értelmezésén, az azokra adott reflexiókon épült.” A kérdéseket azok tették fel, „akik maguk is részesei voltak (...) politikai és gazdasági kríziseknek.” (Szakolczai, 2004, p. 36) A diszkurzív megközelítés új vonása viszont az az elméleti és módszertani eszköztár, perspektíva, ami képes értelmezhető egységbe szervezni a mikro-, azaz a személyes, és a makroszint, azaz a társadalmi szint között zajló rekurzív folyamatokat. Ez a jelenkori akadémiai hagyományokhoz képest talán túlságosan régi (Szakolczai, 2004) vagy éppen túlságosan új perspektíva igen hasznos lehet, ha az aktuális kihívásokra keressük a választ. Nem véletlen, hogy Moscovici, aki a szociális reprezentáció köztes, a diszkurzív megközelítés fontos elméleti előzményét jelentő teóriáját megalkotta, kutatói küldetésének a kor problémáira való érzékenyebb reagálást tekintette. (Moscovici, 2002)

Felszíni- és mélyszerkezet

„...ami új, az a szerek sokfélesége, a szándékosan félrevezető címkékkel ellátott termékek agresszív marketingje, az internet növekvő használata, és az a sebesség, amellyel a piac reagál a kontrolláló törekvésekre.” (EMCDDA, 2009, p.

16) A designer drogok szép új világának¹ egyik legjellemzőbb sajátossága ugyanaz a gyorsaság, amelyet a legális termékek piacán olyan nagyra becsülünk: az ilyen áru gyorsan, a „piaci szükségletekre” reagálva, „innovatív” módon változik, a termékek gyorsan terjednek, és egyes fajtáik szokatlan sebességgel teszik tönkre mind fogyasztóikat, mind pedig azok emberi környezetét, kapcsolatait. A designer drogok iránti szükséglet természetes szükségletként nem létezik: az igényt mesterségesen kell felkelteni, ám ha ez sikerül, maga a vágy is egyre gyorsabban termelődik újra, kielégítése pedig – az internet hathatós segítségével – szinte azonnali lehet. A marketinget ironikus módon a másutt már bevált fogásokra alapozzák: így kerül piacra a tisztán szintetikus hatóanyagot tartalmazó, és az elnevezéssel szemben egyáltalán nem ártalmatlan, pláne nem „egészséges” biofű.

A jelenkori drogproblémák illeszkedése a fogyasztói társadalomhoz mint kontextushoz első látásra is szembetűnő. Így például a rendőrségi tudósításokban nem az a kérdés, hány személy halálát okozhatta volna a lefoglalt mennyiség, hanem az, hogy mennyi a piaci értéke. („Egymilliárd forint értékű heroint foglaltak le” – írja például a Miskolci Napló Online 2010. 05. 20-án.)² A drogokkal kapcsolatos tevékenységek, folyamatok leírása során a fogyasztói, piaci működés metaforáiban fogalmazunk. A metafora nem pusztán a nyelv, hanem az emberi gondolkodás sajátossága is; a metaforák útján valamilyen meglévő tudásunkra támaszkodva próbálunk megérteni egy új, még ismeretlen jelenséget. (Lakoff, 1993; Rácz & Kaló, 2009) A heroin legjellegzetesebb vonása nem az, hogy drága, értékes; és a designer drogoké nem az, hogy ehhez képest olcsó, tehát „megéri”: hanem az, hogy használatuk destruktív és öndestruktív egyszerre.

Magyarország rendszerváltozás előtti társadalma – hasonlóan a maihoz – erősen problémásnak, anómiásnak bizonyult, viszont, legalábbis a felszíni szerkezetet tekintve, más típusú válságjelenségeket produkált. A magyar társadalom nyíltan és nagyobb léptékben a rendszerváltozást követően kezdett el foglalkozni az illegális droghasználat problémáival, korábban ez is éppolyan rejtetten nyilvánult meg, mint a „teljes foglalkoztatottság” társadalmában a munkanélküliség (bár nem munkahely-nélküliség), vagy éppen a hajléktalanság, a szegénység.

A mélyszerkezetet tanulmányozva, az 1989 előtti és utáni éveknek azonban van egy markáns, statisztikai adatokkal könnyen alátámasztható közös mintázata: ez az öndestruktív viselkedés. A nyolcvanas évek válsága kitermelte az öngyilkosságok nemzetközi összehasonlításban legextrémebb arányát, párhuzamosan az alkoholizmus hasonlóan magas előfordulásával. (Zonda &

¹ Utalás A. Huxley Szép új világ című szépirodalmi művére, amelyben egy egész társadalmat a drog tart össze.

² <http://minap.hu/news.php?extend.24559.10> (Letöltve: 2014. 05. 15.)

Veres, 2004) Ezek az önpusztító trendek relatíve kevésbé változtak, s e változás mögött akár egyéb kedvezőtlen tényezők, másfajta utak vagy úttalanságok (elvándorlás, droghasználat) is meghúzódhatnak.

Az elmúlt évtizedek válságjelenségeire a magyar társadalom a korábbi puha diktatúra öröklött sajátosságai miatt nem tudott megfelelően válaszolni: fennmaradtak a cselekvést ellehetetlenítő, egymásnak ellentmondó, bizonytalan társadalmi elvárásokat megjelenítő kettős kötés-helyzetek, a következményes tanult tehetetlenség és a probléma-meg-nem-oldás diskurzusban újratermelt mintázata, amelyek tartósan erodálták a jövőképet, a bizalmat és a szolidaritást. (B. Erdős & Kelemen, 2011) Ezekhez a hazai fogyasztósságokhoz adódott hozzá napjainkban a globalizált fogyasztói társadalom visszafordíthatatlan válsága, amelyet egyes, kincstári optimizmussal jellemezhető interpretációk szerint csupán „átmeneti nehézségnek” tarthatunk:

„Bár a közelgő összeomlás jelei nyilvánvalóak, a világ nem akar róla tudomást venni. Ugyan a *Wall Street Journal* 2007. november 19-i elsőoldalas vezércikkében és a *TIME Magazine* két nappal későbbi számában felhívta a figyelmet arra, hogy valószínű a világ kőolajtermelése nem növelhető tovább, azóta is megy minden a maga megszokott útján. *Úgy viselkedik a világ, mint a tehetetlenül sodródó szenvedélybeteg, aki ugyan tudja, hogy végromlásba dönti magát, mégis képtelen szabadulni függő helyzetéből.*” (Végh, 2008 – kiemelés tőlem)

A modernitásban még a termelésen, a kreativitáson, és az ezzel összefüggő hasznosságon van a hangsúly. A fogyasztói társadalomban azonban már a valódi alkotás, létrehozás és fenntartás háttérbe szorul. (Bauman, 2005) Ennek szomorú következménye, hogy az egykori alkotó ember – néhány szerencsés kivételével – stagnálásra kárhoztatott, s nincs mit továbbadnia, de nincs is miért, hiszen a jövőt addikt módjára, hitelezve éli fel a globalizált világ. A gazdaságot ebben a társadalomban csak az a túlfogyasztás képes életben tartani, ami egyben a szisztéma fenntarthatatlanságát is eredményezi. „Ha vágyainkat, szükségleteinket kielégítenénk, akkor abbahagynánk a fogyasztást; ha ez tömegméretekben is bekövetkezne, akkor a világ jelenlegi rendje mindenestül felborulna. (Howard, 2004, p. 174)

Az „átmeneti” egy másik értelemben éppen a megfelelő kifejezés lehet: úgy tűnik, hogy az emberi fejlődést vezérlő eszmék és értékek szempontjából ezúttal globális szinten is közeledünk egy döntő ponthoz, egy újabb nagy átmenethez, amelyet a szociológiai hagyomány axiális kornak³ nevez.

³ Az axiális korról bővebben: Szakolczai, 2004.

Tart-e még az értelem keresése?

2013 októberében Kiss Norbert helyettes államtitkár egy, a Pécsi Tudományegyetemen tartott előadásában az értelem keresésének (Frankl, 2006) univerzális emberi szükségletét emelte ki, mint egy, a drogkérdésre megfogalmazható adekvát válasz alapját. Mi lehet e mögött a látszólag egyszerű alapvetés mögött? E felvetés elérhet a probléma mélyszerkezetéig, mert éppen azt a kérdéskört érinti, amely az átmenetiség legnagyobb dilemmája, és minden válság közös kérdése: mi az az érték („értelem”), ami megmarad, ami az átmenet során kiállja nehéz idők próbáját is?

Az öndestrukció (pl. öngyilkosság, addikciók) változatos megjelenési formái mögött ugyanez az alapprobléma rejlik. Howard szerint a posztindusztriális társadalmakban a személy már nem pusztán az izgalom keresésére törekszik, amikor illegális cselekményekbe bonyolódik, hanem – miként az öngyilkos – saját végzetét akarja kontrollálni. Amikor a designer drogok kapcsán azt halljuk, hogy ma már „sem a dealer nem tudja, mit ad el, sem a fogyasztó nem tudja, mit vesz meg” (Oláh Péter, személyes közlés, 2014. április 29.), akkor a drog fogyasztója a kontroll igen sajátos, orosz rulett jellegű, vagy még annál is veszélyesebb formáját gyakorolja. A kockázatkezelés – mint a reflexív modernitás állandósult tevékenysége – a kontroll illúzióját kínálja (Beck, 1992), együtt azzal a belső, állandó ürességet gerjesztő, nem reflektált sejtéssel, amely az öncsalás velejárója.

Az addikció diskurzusai a kockázat-diskurzusokkal ötvöződve jelennek meg: az addikció mint fő társadalmi kockázat reprezentálódik; előtérbe kerül az „ártalomcsökkentés” paradigmája mint közösségi kockázatkezelés. Ez utóbbi törekvés egyéni szinten mint a saját szubjektum állandó monitorozásának igénye mutatkozik meg. (Firat, 1991; Rácz, 2006)

Mindennek eredménye a kontrollált kontrollvesztés (controlled loss of control) (Howard, 2004): a különlegesen veszélyes, de önként kezdeményezett tevékenységek szolgálják ezt az elérhetetlen, paradox célt. A későmodern társadalmi-kulturális sajátosságok felerősítik, a szélsőségekig viszik, ugyanakkor eredeti értelmétől megfosztják a kamaszok kockázatvállalását, amely az archaikus társadalmakban elsősorban a társadalmi státuszok váltásához kapcsolódott. Az új viszonyok közepette az addikció mint beavatás-pótlék lép működésbe. (Péley, 2002) A korábbi rítusok felbomlanak, gyors ütemben újjárendeződnek, és megjelenik egy különleges, új játéktér (Turner /1982/ ezt „liminoidnak” nevezi), amelybe lépve már nem feltétlenül kerülünk „előbbre” az életben. Az értelem keresése mindig mély frusztrációkkal kísért élet-utazás; ám a globális válságban egyre több a téves jelzés és a zsákutca.

A gazdaságnak alárendelt társadalom

Marx *A tőke* című művében (1867-1894) megfogalmazott alapvető tanai szerint a társadalmi fejlődést a gazdasági fejlődés határozza meg: a döntő az „alap”, és minden más a következményes „felépítmény”. Bár a marxi elméletre alapozott későbbi gyakorlati torzítások (pl. a sztálinizmus) riasztóak, s maga az elmélet is több oldalról vitatott, a globális rendszerek cselekvéseinek mélyén mégis ennek a teóriának a feltétel nélküli elfogadása áll. Ma az általunk konstruált rendszerekben a társadalmi érdekek a gazdaságnak alávetve jelennek meg; sőt, sokáig, egészen az elmúlt évtizedig tartotta magát az a vélekedés, hogy e mindenek felett álló gazdasági rendszer képes az önszerveződésre és önmaga szabályozására. 2008-at követően világossá vált, hogy a Smith-i szabályozó, a „láthatatlan kéz” nem egy isteni eredetű, „a gép forog, az alkotó pihen” típusú gondoskodó mechanizmus, hanem inkább egy arctalan, arcátlan és furfangos tolvaj ügyes keze.

Mitől „fogyasztói” egy társadalom, ha a fogyasztás maga kétségtelenül minden társadalom sajátossága? A későmodern kor fő jellegzetessége a fogyasztóiség túlbujránzása, és az ezzel összefüggő kommodifikáció, áruvá válás. (Howard, 2004) A piac a legitimáció forrása: ami eladható, az az érték. A *con sumere* jelentése: elvenni, elpusztítani, elvesztegetni. E pusztítás mediálója a pénz, amelynek – mint ez a „pénzfüggőség” fogalmában is megjelenik – szintén megvan a maga erős addiktív potenciálja. (Dayton, 2009)

A fogyasztói társadalom fenntartásának emberi ára a kielégíthetetlen mohóság, a craving gerjesztése: ez ma már szinte bármire irányulhat, bármi lehet addikció; mert az addikció e gazdasági-társadalmi berendezkedés nagy narratívájának, mesternarratívájának alapmetaforája.⁴ A későmodern fogyasztói társadalom feszültségei, problémái az addikciókon keresztül artikulálódnak: az addiktív mintázatok áthatják a gazdasági életet, a politikai viszonyokat és a privát szféra színtereit. (Firat, 1991) Ugyanezek az addiktív mintázatok azonban elfedik a válságot, reflektálás helyett fenntartható öncsalásra készítetnek, s „az ineffektív megoldási stratégia”⁵ eredménye így egy, a korábbinál súlyosabb válságállapot lesz.

Társadalom és értelem

Az archaikus közösségek erős spirituális alapra, kollektíven osztott mítoszokra épültek. Ezekben a közösségekben a társadalmi-közösségi kapcsolatokat, a hétköznapi és az ünnepek rendjét, összességében az emberi élet rendjét

⁴ Buda (2009) nyomán továbbgondolva, aki az addikciók típusainak végeláthatatlan szaporodása mögött metaforikus szerkezetet feltételezett.

⁵ A krízislélektan gondolatmenete (l. pl. Csürke és mtsai., 2011). További forrás a problémamegoldás problémáiról: Watzlawick, Weakland & Fish, 1990.

erősen szabályozták. A kommunikáció középpontjában – a tudás tárolásának egyéb alternatívái híján – a személyesen, közvetlenül és közvetítetlenül egymással kölcsönösen megosztott, alapvető, a közösség minden tagja által jelentősnek ítélt tudások álltak. Az értelem keresésének egyes életszakaszaiba érve a személy pontos útmutatásra lelhetett a közösség tagjaitól, ugyanakkor – mai felfogásunk szerint – sok esetben híjával volt a választás szabadságának.

Az iparosodás átformálta a közösségek életét: megkezdődött az individualizáció, az életvilág különböző, egymástól viszonylag függetlennek tekintett színterekre tagolódása, és a szekularizáció folyamata. A tőke egyéb formái mellett az idő előrehaladtával egyre inkább a tudások tárolásának és elérésének új lehetőségei, az alkalmazott „képességerősítők” növelték meg a társadalmi különbségeket. (McLuhan, 1962, idézi Griffin, 2001; Horányi, 1999) Ebben a világban a spirituális alapvetések helyét a ráció foglalja el. A racionalitás – amely messze nem azonos a Frankl-i értelemmel – azonban nem ad válaszokat az érzelmi, kapcsolati, fejlődési problémákra, sem az ember transzcendens szükségleteire;⁶ így képtelen rendet és stabilitást vinni a közösségek életébe. E modernításban gyökerező változások kései következményeképpen napjainkra létrejött a rend egy groteszk és rigid imitációja, amelyet Howard (2004) a hétköznapi hiperbanalizációjának nevez. A hétköznapiaktól és az „átlagostól”, a „rendestől” való menekülés újfajta szükségletét e társadalmi jellemző magyarázza. A „hiperbanalizáció” a közösségi cselekvést vezérlő eszmények elfojtásának eredménye: a közösség az értelem keresése, saját jövőképe megfogalmazása helyett kompulzív módon egy merev struktúra részletekbe menő szabályozásába bonyolódik. A beláthatatlannak, s így fenyegetőnek tűnő távlatokat – a kontroll reményével, de nem valós gyakorlásával – a banalitások rendezésének terméketlen és végeérhetetlen gyakorlatára cseréli fel. (Howard, 2004; Turner, 1982)

A technológiák exponenciális függvény szerinti fejlődése e posztindusztriális társadalmakban már nagyon nagy részben az információs és kommunikációs technológiákra értendő. Gyulai Iván (2012) a technológiai fejlődés kapcsán megjegyzi, hogy a ma jellemző technokrata megközelítésben túl sok szó esik a "hogyan"-okról és túl kevés a "miért"-ekről – azaz az értelem kereséséről. A technikai tudás ma már nagyjából nem felelős tudás, mert nem visz közelebb a fenntarthatóbb élethez, hanem gyakran éppen eltávolít tőle. Amikor az antikvitásban éles különbséget tettek technológiák alkalmazása – a korabeli felfogás szerint: az istenek becsapása – és megváltó bölcsesség között, akkor éppen erre a felelősségre mutattak rá. Odüsszeusz, a leleményes, hazajuthat, de csak akkor nyer bocsánatot az istenektől, s megváltást az életében, amikor szegény zarándokként olyan vidékre ér, ahol leleményessége, kalandvágya és technológiai tudása megtestesítőjét, az evezőt már fel sem ismerik többé.

⁶ Horányi (1999) definíciója szerint.

Az információs technológiák fejlődése a létrejövő hálózatisággal mint lényegi vonással együtt sokat ünnepeelt és sokat kárhoztatott sajátosság. „Egy dinamikus, globális gazdaság fogja át a bolygót, az egész világon összekötve az értékes embereket és tevékenységeket, miközben a hatalom és gazdagság hálózatairól lekapcsolja az uralkodó érdekek szempontjából irrelevánsnak minősített embereket és területeket.” (Castells, 1996-1998, idézi Nyíri, 1999) Jelenthet-e a hálózatiság a későbbiekben egy újfajta, humanizáló közösségséget, egy új „világfalut”? (Nyíri, 1998) A válaszok ma még nem egyértelműek: Bauman (2005, p. 31) szerint mindenestre a fogyasztó kollektív cselekvéseiben is magányos marad.

Kommunikáció, identitás, fogyasztás, és drogfogyasztás

A korábbi viszonyrendszerekben az áru az ember terméke. A posztindusztriális fogyasztói társadalomban azonban az ember válik az áru termékévé. A fogyasztás aktusa hozza létre a szimbolikus jelentéseket, a társas kapcsolatok mintázatait, és magát az identitást is. Az egyediség tömegtermékek fogyasztásával fejeződik ki. Az agresszív marketing-stratégiákkal kikényszerített fogyasztás aktusában az ember többé nem szubjektum, hanem tárgy: ebben a minőségében elveszíti a választás szabadságát, s ezzel együtt a felelősségvállalásra és elköteleződésre való képességét is. Ebben a társadalomban „nem léteznek örökre vállalt kötelezettségek, kielégített szükségletek.” (Bauman, 2005, p. 25) Az időleges elköteleződés inkább egyfajta „próbavásárlásra” hasonlít. (Firat, 1991) Ahogyan a be nem vált áru lecserélhető, úgy a problémás kapcsolatból is ki kell lépni – sugallja a rendszer, amelynek ideálja az egyszemélyes, többletfogyasztást indukáló háztartás (Hajnal, 2004), a magányos, kapcsolati- és identitáspótlékokat akciós áron beszerző egyén.

Maga a hálózatiság és az új technológiák előretörése mára olyan radikálisan átformálta nem csupán a gazdaság és a társadalom működését, hanem az emberi kapcsolatokat és a személyes élménymintákat is, hogy egyesek szerint alapját képezheti egy újfajta generációs felosztásnak: a digitális bevándorló X, és a bennszülött Y, Z generációk értékrendje és életvilága jelentősen eltér egymástól. (Tari, 2010) A lineáris, oksági gondolkodás helyét egyre inkább a lazábbra fűzött asszociációk veszik át. E pillanatban még fel sem tudjuk mérni, hogy a Gutenberg-galaxis korszakának lezárulta milyen változásokat hoz az életünkbe. Izgalmas kérdés az is, hogy az emberi elme, és az emberi közösségek miképpen tudnak lépést tartani ezzel az erőltetett, sőt elszabadultnak látszó fejlődési ütemmel. (Hajnal, 2004; Dunbar, 2002) E változásokat – bármennyire is sokkolóak az előző generációk számára – már nem lehet visszafordítani – de ha a globális gazdasági fókusz a társadalmira cseréljük, még képesek lehetünk előnyünkre fordítani.

Az e-világnak számos olyan sajátossága van, amely kapcsolatba hozható az illegális szerfogyasztással. Egyfelől, az e-kommunikáció – éppen úgy, ahogyan a szerek – az érzékeket célozza meg, mégpedig korábban szokatlan intenzitással. Másfelől, ebben a világban a történetiség és a kontextus megszakított, nem-folytonos, a szinterek váltása gyors. Márpedig ez a fajta szaggatottság jellegzetes tapasztalata az aktív szerhasználóknak. Míg a felépülő megtanulja a megadó várakozást, a „Lassan siess!” filozófiáját, addig a szerhasználó kapkod, „multitaskingol”. Múltbeli tapasztalatai reflektálatlanul maradnak, kaotikusak, így képtelen előrevetíteni a jövőt. (B. Erdős és mtsai., 2009)

A multinacionális kapitalizmus arctalan rendszereihez az internet anonimitása társul, ahol potenciálisan az egész világ az ismerősöd, de kényelmetlenségek esetén bárki letiltható. A kapcsolatokban eluralkodik a hasítás és a tökéletesség illúziója: a hiba, a kapcsolati probléma kijavítása nem érték többé. Míg korábban a tehetség, a szépség, vagy bármilyen emberi érték mércéje a személy kisközössége volt, mára a viszonyítási pont a globalizált világ lett, a vágyott tökéletesedés útján pedig hathatós támogatást nyújthat valamilyen csalásra, illúziókeltésre alkalmas szoftver. A szimulációt realitásként, mégpedig hiperrealitásként fogadjuk el: következményei valósak, ám az efféle valóság túl van azon a realitáson, amelyet a modernitásban valóságnak gondoltak. Így a jó fogyasztók például a nemi és életkori, invazívnak nevezhető szerepek elsajátítása során a reklámok és szappanoperák, valóságshow-k létrehozta „realitáshoz” igazítják életük hétköznapi realitását. (Firat, 1991) Egyfajta ellenpontként a hétköznapi, sőt a tehetségtelent és a hamisat glorifikáló média-produkciók szolgálnak, amelyek nem jelentenek valós alternatívát, ehelyett az értékzavart fokozzák tovább. Minden korszak kitermeli a maga sajátos patológiáját, amely eltúlzottan, karikatúraszerűen a mögöttes karakterstruktúrát jeleníti meg. (Lasch, 1979, idézi Reith, 2004) Korunk igazi hőse a szimulált hiperrealitásban otthonos szuperfogyasztó, a szerhasználó.

Az addiktív fogyasztói magánytól a közösségi válaszokig

A fogyasztói világban szinte úgy tűnik, hogy a személy többé nem dönthet a fogyasztás felől, hanem arra kényszerül. A szerhasználat esetében megtörténik az árucikk demonizációja, az erős anyaggal szemben a gyenge ember áll. A helyzet kapcsán kialakuló morális pánik kétélű fegyver: egyfelől, ha a társadalom figyelme erőteljesen az adott kérdésre irányul, létrejöhetnek adekvát válaszok is; másfelől azonban, egyfajta választóvízként, gyakran éppen a negatív reakciók teszik értékkessé az adott szabályszegő viselkedést egyes csoportok szemében. A designer drogok előretörése mellett egyes számítógépes játékok, mint például a Grand Theft Auto (GTA), remek példái annak, miként válik árucikké maga a deviancia. (Howard, 2004)

Az ártalomcsökkentés paradigmáját lassan a felépülési modell váltja fel; ennek hátterében lehetnek morális megfontolások, finansiális korlátok; de akár a kérdés is, hogy miként tehetünk hatékony intervenciós lépéseket, ha láthatóan egy bizonyos, bemeneti vagy kiinduló szinten éppen az ártalom az, amire a drogfogyasztók vágnak, amit értékesnek tekintenek.

Tart-e még az értelem keresése? Az ipusztriális társadalmakban a „vallás a nép ópiuma”. A szellemi-spirituális „misuse” már kezdetét veszi, mert a hit tömegméretekben válhat célból pusztá eszközzé. Az addikció metaforájára épülő fogyasztói társadalomban egy közösségi oldal kommentelője szerint: „Fordítva is igaz: Az ópium a nép vallása...”⁷

Ha az addikciók problémája valóban szociokulturális problémaként értelmezhető, nincs, és nem is lehet rá hatékony egyéni válasz. Kultúraalkotásra csak közösség képes. Amikor a designer drogokkal kapcsolatosan a segítő szakma nemegyszer kifejezi saját tehetetlenségét, lényegében azt (is) kommunikálja, hogy a fogyasztói társadalom válságával szemben tehetetlen; és ez a helyzet valóban nem oldható meg valós társadalmi elköteleződés, erős közösségek működése nélkül. Arra van tehát szükség, hogy mindazok, akiket az adott probléma személyesen és mélyen érint, szövetséget kössenek egymással saját életük megváltoztatására. A globalizációval szembefordulva ma többnyire az elsődleges közösségekből nyerhető identitásokat hangsúlyozzuk (lokalitás, etnikum, család). Ugyanakkor korunkban éppen ezeknek a hagyományos intézményeknek az ereje kérdőjeleződik meg. Bármilyen nagy a kísértés, nem lehet egyszerűen visszafordulni, kiegészítő válaszokra is szükség lehet, olyanokra, amelyek innovatívan konzervatívak: megőrzik, ami ma is jól működhet, és megújítják mindazt, ami nem.

A történelem során a kultúráváltoztató mozgalmak sikerének záloga a komplementer jelleg volt, amikor egy közösség a saját hiányaira reflektálva újította meg lehetőségeit. Így a szociálpolitikai ellátórendszerek kialakulása előtt megalakuló szekták az egzisztenciális biztonságot teremtették meg tagjaik számára, a hetvenes évek kommunái pedig identitásműhelyként funkcionáltak. (Kephart & Zellner, 1993) A ma megalakuló kommunák főként az ökológiai és társadalmi fenntarthatóság kérdéseivel foglalkoznak. Hasonló céllal jött létre az ún. „slow” mozgalom, amelynek lényege éppen az a sebességváltás, ami a fogyasztói társadalomban gyorsításaiból következő gondokat kezeli.⁸ A globalizált fogyasztói világ önpusztító tempót diktál, e gyorsulás következménye a feloldatlan stressz, a „tétlen rohanás” állapota, ami tömegméretekben károsítja az egészséget. A létrejövő állapotokat általában gyógyszerekkel

⁷ http://www.gyakorikerdesek.hu/kultura-es-kozosseg_vallas_1703409-a-vallas-a-nep-opiuma (Letöltve: 2014. 05. 13.)

⁸ <http://slowbudapest.com/slow-linkek/> (Letöltve: 2014. 05. 13.)

próbáljuk kezelni, éppen úgy, ahogyan a függő/problémás szerhasználó a maga érzelmi-kapcsolati problémáit.

A felépülő közösségek már nagyon régen gyakorolják a slow filozófiát. A már említett „Lassan siess!”, az „Egyszerre egy dolgot.”, valamint a nap huszonnégy órájának folyamatos tudatosítása egy másféle időkezelést, és ezzel együtt lélekkezelést, lélek-gondoskodást jelent. A felépülő szenvedélybeteg viszonyulása megváltozik a kontrollhoz is: képessé válik felismerni, hogy a fogyasztói szabadság illúzió. Megtanulja, hogy szabadságát saját korlátainak felismerése és az önccsalástól való szabadulás adhatja meg. Tudja azt is, hogy az értelem keresése, azaz a spiritualitás megélése a felépülés királyi útja. Élettörténetének sorstársi közösségen belüli és azon kívüli újramondásával aktív résztvevője saját és sorstársai felépülésének, mert önreflektivitásra való hajlandósága és képessége folyamatosan fejlődik.

Ezek az önszolgáltató közösségek elvitathatatlan sikereik miatt felkeltették a segítő rendszerek képviselőinek, finanszírozóinak figyelmét is. A kommodifikáció tehát reális veszély (Kelemen, 2014), amelytől azonban megóvhatják őket azok a hagyományok, amelynek értelmében önfenntartó, autonóm módon élnek az életüket, és saját deklarált céljaikon túl – legalábbis felépülői szerepükben – nem kapcsolódnak egyéb ügyekhez. (Madácsy, 2010) Nem kívánják megváltoztatni a társadalmat: de azzal, hogy mélyrehatóan megváltoztatják saját életüket, és egy humánusabb, őszintébb értékrendet követnek, utat mutathatnak azoknak is, akik a „normie” világ egyre égetőbb problémáira keresik a válaszokat.

Irodalom

- Bauman, Z. (2005). *Work, consumerism and the new poor*. Maidenhead: Open University Press.
- Beck, U. (1992). *Risk Society. Towards a New Modernity*. London: SAGE.
- Buda, B. (2009). Nem elég ezeket a dolgokat medikalizálni... *Korunk* 20 (7): 34-36. <http://korunk.org/?q=node/10873> (Letöltve: 2014. 05. 13.)
- Csürke, J., Vörös, V., Osváth, P. & Árkovits, A. (2009). *Mindennapi kríziseink. A lélektani krízis és a krízisintervenció kézikönyve*. Budapest: Oriold.
- Dayton, T. (2009). Money Addiction. *The Huffington Post*, 28 June. http://www.huffingtonpost.com/dr-tian-dayton/money-addiction_b_221937.html (Letöltve: 2014. 05. 13.)
- Dunbar, R (2002). Vannak-e kognitív korlátai az e-világnak? (pp. 55-66) In: Nyíri, K. (szerk.). *Mobilközösség, mobilmegismerés. Tanulmányok*. Budapest: MTA Filozófiai Kutatóintézete.

- EMCDDA (2009). *Annual report on the state of drugs problem in Europe*. Lisbon.
- Erdoes, M. B., Kelemen, G. & Brettner, Zs. (2009). It is high time... Time experience of drug-dependent persons in recovery. *Journal of Groups in Addiction and Recovery* 4 (3): 202-218.
- Erdoes, M. B. & Kelemen, G. (2011). The Finite Universe: Discursive Double Bind and Parrhesia in State Socialism. *History of Communism in Europe* 2: 281-308.
- Frankl, V. (2006). *Az ember az értelemre irányuló kérdéssel szemben*. Budapest: Jel Kiadó.
- Firat, A. F. (1991). The Consumer in Postmodernity. *Advances in Consumer Research* 18: 70-76.
- Griffin, E. (2001). *Bevezetés a kommunikációelméletbe*. Budapest: Harmat.
- Gyulai, I. (2012). *A fenntartható fejlődés*. Miskolc: A Fenntartható Fejlődését Alapítvány.
- Hajnal, K. (2004). *Gondolatok a világ-korszakváltásról*.
<http://www.pointernet.pds.hu/ujzagok/evilag/2004ev/07/20070302204923783000000676.html> (Letöltve: 2014. 05. 13.)
- Horányi, Ö. (1999). A kommunikációról (pp. 22-34). In: Béres, I. & Horányi, Ö. (szerk.). *Társadalmi kommunikáció*. Budapest: Osiris.
- Kelemen, G. (1999). Alkoholizmus, szenvedélybetegség és erőszak a családban (pp. 169-189). In: Koltai, M. (szerk.). *Családoorientált gyógyítás az alapellátásban*. Pécs: POETK.
- Kelemen, G. (2014). The Courage of Subjectivation in Personal Recovery. Foucault's Unfinished Business. *Szociális Szemle* 7 (1): 6-16.
- Lakoff, G. (1993). The Contemporary Theory of Metaphor (pp. 202-252). In: Ortony, A. (ed.). *Metaphor and Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Madácsy, J. (2010). Közelítések és értelmezési keretek az Anonim Alkoholisták etnográfiai és kulturális antropológiai kutatásában (pp. 158-168). In: Mészáros, J. & Harcsa, I. (szerk.). *A krízis mint esély. Andorka-konferencia*. Budapest: Barankovics István Alapítvány – Gondolat Kiadó.
- Moscovici, S. (2002). *Társadalomlélektan*. Budapest: Osiris.
- Nyíri, K. (1998). Globális társadalom és lokális kultúra a hálózottság korában. *Magyar Tudomány* 43 (11): 1286-1297.

- Nyíri, K. (1999) Castells: The Information Age. Könyvismertetés. *Replika* (36): 157-181. http://www.hunfi.hu/nyiri/cast_hn.htm (Letöltve: 2014. 05. 13.)
- Péley, B. (2002). *Rítus és történet. Beavatás és kábítószeres létezés mód.* Budapest: Új Mandátum.
- Rácz, J. (2006). Biopolitika (pp. 15-34). In: Bíró, J. (szerk.). *Biopolitika – Drogprevenció. Tanulmányok a kábítószer-fogyasztás megelőzéséről.* Budapest: L'Harmattan – ELTE Társadalomtudományi Kar.
- Rácz, J. & Kaló, Zs. (2009). Metaforák és pszichoaktív anyaghasználat. *Korunk* 20 (7): 14-22. <http://epa.oszk.hu/00400/00458/00151/indexfc29.html> (Letöltve: 2014. 05. 13.)
- Reith, G. (2004). Consumption and its discontents: addiction, identity and the problems of freedom. *The British Journal of Sociology* 55 (2): 283-300.
- Tari, A. (2010). *Y-generáció.* Budapest: Jaffa Kiadó
- Turner, V. (1982). *From Ritual to Theatre.* New York: PAJ Publications.
- van Dijk, T. A. (2009). Critical Discourse Studies: A Sociocognitive Approach (pp. 62-85). In: Wodak, R. & Meyer, M. (eds.). *Methods of critical discourse analysis.* London: Sage.
- Végh, L. (2008). A világunkat sújtó pénzfüggőség. *Élhető Élet egy emberibb jövőért.* <http://www.elhetoelet.hu/a-vilagunkat-sujto-penzfuggoseg> (Letöltve: 2014. 05. 15.)
- Watzlawick, P., Weakland, J. H. & Fisch, R. (1990). *Változás. A problémák keletkezésének és megoldásának elvei.* Budapest: Gondolat.
- Zonda, T. & Veres, E. (2004). Az öngyilkosságok alakulása Magyarországon (1970-2000). *Addiktológia* 3 (1): 7-23.